

DE AMFIBIEËN EN REPTIELEN VAN HET GAGELVELD (MEINWEGGEBIED)

VERSLAG VAN EEN ZEVENTAL EXCURSIES VAN DE HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP IN DE JAREN NEGENTIG

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

Vanaf 1992 houdt de Herpetologische Studiegroep voor haar leden een speciaal op reptielen gerichte excursie in het Meinweggebied. Als plaats van excursie werd ieder jaar het Gagelveld uitgekozen, dat door zijn ligging (weinig bezocht door het grote publiek) en biotoop (gevarieerde open vegetatie) uitermate geschikt is om mensen kennis te laten maken met de soorten die in het Meinweggebied voorkomen. Aan de activiteit wordt geen grote ruchtbaarheid gegeven. Ze wordt aangekondigd op de bijeenkomsten van de Herpetologische Studiegroep. Alleen in het jaar 1997 is de excursie voor alle genootschapsleden opengesteld. In 1994 vond de excursie geen doorgang. De excursiedeelnemers bestaan meestal uit ervaren en geïnteresseerde herpetologen. Omdat de methodiek van inventariseren in de loop der jaren niet is veranderd, kan de jaarlijkse terreindekkende inventarisatie als een vorm van monitoring worden beschouwd. Onder het nodige voorbehoud wordt een poging gedaan om op grond van de excursieresultaten veranderingen in de samenstelling van de herpetofauna in beeld te brengen.

HET GAGELVELD

Het Gagelveld ligt in het Vlodropse deel van het Meinweggebied. Het is een van de weinige terreinen in het oostelijk deel van de Meinweg dat in de jaren dertig niet werd aangeplant met naaldbos. Het terrein was te nat om op die plek op een rendabele wijze een productiebos te kunnen exploiteren. Het Gagelveld maakte van oorsprong deel uit van het Elvermersven. Dit grote ven werd in 1878 doorsneden door de IJzeren Rijn, de spoorlijn die Antwerpen een verbinding gaf met het Ruhrgebied. Deze spoorlijn werd dwars door het Elvermersven aangelegd. Daartoe werd ter plekke een spoordijk opgeworpen van ongeveer vijf meter hoogte. Door de aanleg van afwateringssloten door het oorspronkelijke ven en langs het spoorwegtalud verdroogde het noordelijk deel van het ven langzaam. Het zuidelijk deel is behouden gebleven en thans bekend onder de naam Eendenpoel of Vlodropperven (LENDERS, 1983). Doordat het noordelijk deel nog lang moerassig bleef ontwikkelde zich hier een ideaal reptielenbiotoop met als dominerende soorten Gagel (*Myrica gale*), Vuilboom (*Frangula alnus*), Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) en Dopheide (*Erica tetralix*). Op de hogere zandkoppen treffen we naast Pijpenstrootje ook Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), Bochtige smele (*Deschampsia flexuosa*) en Struikheide (*Calluna vulgaris*) aan met verspreide opslag van Zomereik (*Quercus robur*), Ruwe berk (*Betula pendula*) en Grove den (*Pinus sylvestris*). Om de optredende vergrassing (figuur 1) tegen te gaan werden delen van het terrein geplagd en begraasd met schapen. De verbossing werd bestreden door de opslag van bomen om de paar jaar handmatig te verwijderen. Tegenwoordig maakt het Gagelveld deel uit van een begrazingseenheid met

FIGUUR 1

Het Gagelveld in 1982. De vergraste heide vormt door de gevarieerde structuur een ideaal biotoop voor reptielen.

TABEL I

Overzicht van data, aantal deelnemers, zoektijden en weersomstandigheden op de excursiedagen.

Jaar	Datum	Aantal deelnemers	Zoektijd (uren)	Temp. (°C)	Weer
1992	12 sept.	14	4.5	20	Gehele dag wisselend bewolkt en opklaringen.
1993	11 sept.	20	4.5	18	Geheel bewolkt, opklaringen, regen en opnieuw opklaringen.
1994					
1995	16 sept.	23	3.5	21	Geheel bewolkt, later onafgebroken zon.
1996	14 sept.	19	3.5	16	Geheel bewolkt, af en toe regen, later opklaringen.
1997	20 sept.	52	3.0	22	Geheel onbewolkt, onafgebroken felle zonneschijn.
1998	19 sept.	10	3.5	18	Geheel bewolkt, later continu regen.
1999	18 sept.	8	3.0	20	Geheel onbewolkt, later wolkenvelden.

TABEL II

Overzicht vangsten van amfibieën in de periode 1992 - 1999.

(A = adult, S = subadult, J = juveniel)

Soort	B. bufo			R. arvalis			R. temporaria			R. kl. esculenta			R. lessonae			R. esculenta synkl.			Totaal
Jaar	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	
1992	1	0	0	2	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8
1993	0	0	2	4	5	2	8	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	2	27
1994																			
1995	1	0	0	3	1	1	3	0	1	0	0	1	0	0	2	0	2	3	18
1996	1	0	0	3	3	6	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15
1997	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	7
1998	0	0	1	1	4	6	8	8	6	0	0	0	0	2	0	0	0	1	37
1999	0	0	1	2	0	4	6	0	2	0	0	0	1	0	1	2	0	2	21
Totaal	3	0	4	19	14	19	27	9	13	0	1	1	1	2	4	2	2	12	133

TABEL III

Overzicht vangsten van reptielen in de periode 1992 - 1999.

(A = adult, S = subadult, J = juveniel)

Soort	V. berus			C. austriaca			L. vivipara			L. agilis			A. fragilis			Totaal
Jaar	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	A	S	J	
1992	7	4	2	1	1	2	7	1	5	2	1	0	0	0	0	33
1993	16	2	9	1	0	9	18	0	10	8	2	2	0	0	1	78
1994																
1995	2	1	1	1	3	0	22	1	2	15	1	0	0	0	0	49
1996	1	0	0	2	0	1	7	1	6	6	0	0	2	0	0	26
1997	2	0	0	0	0	0	11	1	2	11	0	5	1	0	0	33
1998	1	0	0	1	0	1	9	0	0	9	0	0	1	0	0	22
1999	0	0	0	0	0	0	6	1	2	3	0	2	0	0	0	14
Totaal	29	7	12	6	4	13	80	5	27	54	4	9	4	0	1	255

paarden waardoor deze maatregelen thans overbodig zijn.

Om de verdroging van het terrein tegen te gaan werd al in 1980 een proef genomen met het dempen van een ontwateringsloot die in de lengterichting door het Gagelveld was aangelegd. Deze maatregel had evenwel niet het gewenste effect. In 1986 is de sloot aan de onderzijde definitief afgesloten. Om de toch nog voortschrijdende verdroging helemaal te stoppen werd in 1997 de ontwateringsloot op diverse plaatsen afgedamd. Door deze maatregelen is het hart van het Gagelveld, zeker in het voorjaar, periodiek weer behoorlijk vochtig.

Bij de excursies liepen de deelnemers in slagorde het terrein af, waarbij op de heenweg het deel oostelijk van de sloot werd bestreken, op de terugweg het deel ten westen van de sloot. De excursies duurden tussen de drie en vier en half uur. Voor de weersomstandigheden op de excursiedagen en andere relevante gegevens wordt verwezen naar tabel I.

AMFIBIEËN EN REPTIELEN

Hoewel de excursies vooral bedoeld zijn om mensen met reptielen kennis te laten maken

is het terrein ook rijk aan amfibieën (tabel II). Door de plaatselijke afdammingen bevat de sloot sinds enkele jaren op sommige plekken tot ver in de zomer water. Er is echter tot nu toe geen voortplanting van kikkers of padden geconstateerd. Het Gagelveld moet dan ook worden aangemerkt als landbiotoop waar de dieren zich buiten het voortplantingsseizoen ophouden. De meeste dieren zijn ongetwijfeld afkomstig van het Vlodropperven.

De Gewone pad (*Bufo bufo*) werd gedurende alle jaren slechts incidenteel gezien. Van de groene kikkers werd zowel de Poelkikker (*Rana lessonae*) als de Middelste groene kikker (*Rana kl. esculenta*) waargenomen. Het betrof met name onvolwassen exemplaren die zich vooral in en rond de sloot ophielden. Tijdens excursies met regenachtig weer (1993, 1996 en 1998) werden verspreid over het terrein redelijk veel Bruine kikkers (*Rana temporaria*) en Heikikkers (*Rana arvalis*) waargenomen. In 1992 en 1997 daarentegen was het aantal waarnemingen van amfibieën minimaal. Vergelijken we de resultaten met de gegevens van FRIGGE *et al.* (1978a) en KLOMPEN & SMEETS (1979b) dan lijkt het aantal amfibieën ten opzichte van 1977 en 1978 duidelijk te zijn toegenomen. Zij vonden in twee inventarisatieseizoenen op het Gagelveld respectievelijk vijf en dertien Bruine kikkers en in beide jaren slechts twee Heikikkers. Dit lijkt in tegenspraak met de geconstateerde toenemende verdroging. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de voedselsituatie in het landbiotoop (groter aanbod van insecten) door de genomen beheersmaatregelen is verbeterd.

In de meeste jaren konden alle reptielen die in het Meinweggebied voorkomen aan de deelnemers worden getoond (zie tabel III). De Levendbarende hagedis (*Lacerta vivipara*) komt ongetwijfeld het meest voor op het Gagelveld. Daarnaast wordt ook de Zandhagedis (*Lacerta agilis*) jaarlijks in behoorlijke aantallen gezien. Bij beide soorten is evenwel een afname te constateren in het aantal waarnemingen. De Zandhagedis heeft op het Gagelveld een duidelijke voorkeur voor de drogere terreingedeelten, de Levendbarende hagedis kan in elk vegetatietype worden aangetroffen.

Waarnemingen van Gladde slang (*Coronella austriaca*) en Hazelworm (*Anguis fragilis*) zijn sterk weersafhankelijk. Bij warm zonnig weer is de kans klein dat deze dieren worden gezien. Het is moeilijk om een inschatting te maken van beide soorten, maar waarschijnlijk zijn de aanwezige populaties beperkt van grootte.

FIGUUR 2
Een Gladde slang zonnend
onder een pol Struikheide.

FIGUUR 3
Heikikker met typische
scherp begrensde rugstreep
(dia: Pedro Janssen).

De populatieontwikkeling bij de Adder (*Vipera berus*) geeft aanleiding tot grote zorgen. In de jaren 1992 en 1993 werden tijdens de excursies nog behoorlijk veel dieren gezien. De laatste jaren zijn de waarnemingen sterk teruggelopen. Hoewel de weersomstandigheden de eerste jaren waarschijnlijk gunstiger waren, kan het grote verschil in vangsten niet alleen door deze factor worden verklaard.

In de jaren 1977 en 1978 werden op het Gagelveld jaarlijks ongeveer honderd verschillende dieren gevangen. In totaal werden gedurende die twee jaren 144 dieren gemerkt, waaronder 31 adulte mannetjes en 33 adulte vrouwtjes (FRIGGE *et al.*, 1978b; SMEETS & KLOMPEN, 1979b). Tegen deze achtergrond is alleen het aantal vangsten tijdens de excursie van 1993 redelijk te noemen. In de daarop volgende jaren is het aantal vangsten teleurstellend. De sterke terugloop na 1993 is mogelijk te wijten aan een beheer dat in combinatie met de optredende verdroging, te weinig rekening heeft gehouden met het in

stand houden van goede adderbiotopen. Hierbij kan gedacht worden aan overbegrazing met schapen en paarden waardoor de voor reptielen essentiële gevarieerde vegetatiestructuur verloren is gegaan en zich door gebrek aan bodemvocht ook niet meer herstelt. Het is eveneens niet uit te sluiten dat een substantieel deel van de adderpopulatie ter plekke is weggevangen. Een gedetailleerd populatieonderzoek aan de Adder dat in 1998 is opgestart levert mogelijk het antwoord op deze vragen.

Op basis van de tijdens de excursies verzamelde data zijn er gegronde redenen om te stellen dat het aantal reptielen in de jaren negentig behoorlijk is afgenomen. Zeker in vergelijking met de onderzoeken op het eind van de jaren zeventig (FRIGGE *et al.*, 1978a; KLOMPEN & SMEETS, 1979a) is deze afname evident.

DANKWOORD

Mijn dank gaat uit naar Staatsbosbeheer voor de verleende ontheffingen en de begeleiding bij de

excursies. Tevens een woord van dank aan allen die in de loop der jaren aan de excursies hebben deelgenomen en zo gezorgd hebben voor de waarnemingen waarop dit verslag is gebaseerd.

SUMMARY

AMPHIBIANS AND REPTILES OF THE GAGELVELD (MEINWEG) AREA DURING THE 1990s

This field trip report reports on seven visits to the Gagelveld area in the Meinweg nature reserve in the centre of the Dutch province of Limburg. The field trips were held between 1992 and 1999. In nearly all of those years, five species of amphibians and five species of reptiles were found. The populations of frogs seem to have stabilised over the years of investigation.

The amphibian populations are now larger than in the late 1970s, probably due to improved feeding conditions. By contrast, the reptile populations, especially that of the Adder, are clearly decreasing, as a result of the drying up of reptile biotopes, in combination with mismanagement. The lack of water has made it impossible to restore the former situation.

LITERATUUR

- FRIGGE, P., V. KOBUSSEN, K. MUSTERS & G. VAN WERSCH, 1978A. Inventarisatie Herpetofauna Meinweggebied. Werkverslag Afdeling Dieroecologie no. 141. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- FRIGGE, P., V. KOBUSSEN, K. MUSTERS & G. VAN WERSCH, 1978B. Adders in het Meinweggebied. Werkverslag Afdeling Dieroecologie no. 150. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- KLOMPEN, H. & D. SMEETS, 1979A. Reptielen in het Meinweggebied. Werkverslag Afdeling Dieroecologie no. 157. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- KLOMPEN, H. & D. SMEETS, 1979B. Adders in het Meinweggebied. Werkverslag Afdeling Dieroecologie no. 163. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- LENDERS, A.J.W., 1983. De Meinweg, een potentieel nationaal park. Roerstreek '83, jaarboek Heemkundevereniging Roerstreek 15: 18-42.